

Роль агроекологічного моніторингу в оптимальному використанні земельно-ресурсного потенціалу

Сталий розвиток агропромислового виробництва, землекористування і сільських територій визначають охорону земельних угідь та оптимізацію їх використання як одне з першочергових державних завдань. Проте через відсутність реальних комплексних і системних заходів органів влади всіх рівнів сільськогосподарське виробництво ведеться з порушенням основних законів землеробства. Виходячи з цього, завдання держави полягає у формулюванні й здійсненні науково обгрунтованої аграрної політики, яка б спрямовувала землекористувачів і землевласників на збереження та відновлення основного національного багатства – землі.

Вивченню теоретичних засад формування механізму раціонального використання й охорони земель, обгрунтуванню економічних аспектів землекористування в аграрному виробництві присвячені праці відомих вітчизняних вчених: В.В. Горлачука, Г.Д. Гуцуляка, Д.С. Добряка, М.М. Федорова, Л.Я. Новаковського, А.М. Третьяка, І.К. Бистрякова, В.Я. Месель-Веселяка, М.А. Хвеси́ка, Г.В. Черевка та ін. Водночас ряд питань організаційно-економічного характеру у сфері аграрного землекористування потребують додаткового дослідження й обгрунтування науково-методичних підходів.

У загальній системі організації використання земель особливого значення набуває забезпечення власників землі та землекористувачів інформацією про стан ґрунтового покриву. Незважаючи на те, що майже 70% території України займають сільськогосподарські угіддя, на них припадає лише 17,4% кадастрової експертної оцінки¹. Для удосконалення функцій і методів управління раціональним землекористуванням необхідно

мати достовірні дані про стан земель сільськогосподарського призначення. Нині інформацію про якісні показники ґрунту можна одержати на підставі даних еколого-агрохімічного обстеження, що здійснюється центрами «Облдержродючість» у всіх областях України.

Мета статті – прикладні аспекти використання даних агроекологічного моніторингу в умовах переходу до сталого розвитку землекористування.

Екологічна безпека землеробства на основі раціонального використання, збереження й відтворення родючості ґрунтів є визначальною умовою, що впливає на збалансований розвиток агропромислового виробництва, землекористування та сільських територій. Однак сучасний рівень використання земельно-ресурсного потенціалу на загальнодержавному і регіональному рівнях не відповідає вимогам екологічно безпечного землекористування. Серед причин, що зумовлюють таку невідповідність між величиною природного продуктивного потенціалу й рівнем його використання, слід назвати екологічну неузгодженість структури територіального розміщення галузей сільського господарства із зональними природно-кліматичними та ґрунтовими умовами, високу розораність агроландшафтів.

При поступовій стабілізації економічної ситуації в країні екологічна ефективність діяльності нових виробничих структур ринкового типу залишається на досить низькому рівні й потребує організаційно-правового втручання держави щодо подолання суперечності між кон'юнктурними чинниками господарювання та заходами щодо запобігання погіршанню стану навколишнього природного середовища, зокрема земель сільськогосподарського призначення. Складність агроекологічної проблеми посилюється де-

¹ Кириленко І.Г. Проблеми українського села та їх вирішення у контексті аграрних трансформацій / І.Г. Кириленко, О.І. Павлов // Економіка АПК. – 2010. – №7. – С.24-31.

концентрацією виробництва й одночасно використанням сільськогосподарських угідь у високотоварних аграрних підприємствах, які в кінцевому рахунку не дбають про збереження й відновлення родючості ґрунтів.

Важливу роль у вирішенні питання оптимального використання земельно-ресурсного потенціалу відіграє агроекологічний моніторинг, який відрізняється від даних державного земельного кадастру функціональною направленістю, інформаційним забезпеченням про перевищення допустимих норм впливу на довкілля у процесі господарської діяльності¹.

Спостереження, контроль за станом та рівнем забруднення агроєкосистем було зведено відомими вченими (Мілащенко П.З., Литвак Ш.І., Панніков В.Д., Носко Б.С., Медведєв В.В. та ін.) в поняття «агро-екологічний моніторинг» (АЕМ)². Його основна мета – створення високоефективних, екологічно збалансованих агроценозів на основі розширеного відтворення родючості, підтримання функцій ґрунтового покриву, максимального використання природно-кліматичних ресурсів, раціонального використання засобів хімізації й розробка природоохоронних систем управління агроєкосистемами.

Згідно з Указом Президента України "Про суцільну агрохімічну паспортизацію земель сільськогосподарського призначення" з метою здійснення державного контролю за зміною показників родючості та забруднення ґрунтів токсичними речовинами і радіонуклідами, раціонального використання земель сільськогосподарського призначення, повинно проводитися відповідне обстеження й видаватись агрохімічний паспорт поля. Крім того, землекористувачі зобов'язані були мати картограми вмісту в полях елементів живлення і науково обґрунтовані рекомендації щодо застосування органічних та мінеральних добрив, хімічних меліорантів, інших засобів хімізації. На основі даних паспортів передбачалося проводити економічну оцінку

кожного поля і визначати величину диференційованого земельного податку й ціну землі. Проте через брак коштів суцільна агрохімічна паспортизація досі не проведена.

Агроекологічний моніторинг (АЕМ), який вибірково проводиться в усіх районах області по основних агрохімічних показниках родючості ґрунту і вмісту в ньому шкідливих речовин чи хімічних елементів, що його забруднюють, покладено на регіональні центри «Облдержродючість». Обстеження проводяться кожні п'ять років за видами сільськогосподарських угідь на землях усіх форм власності.

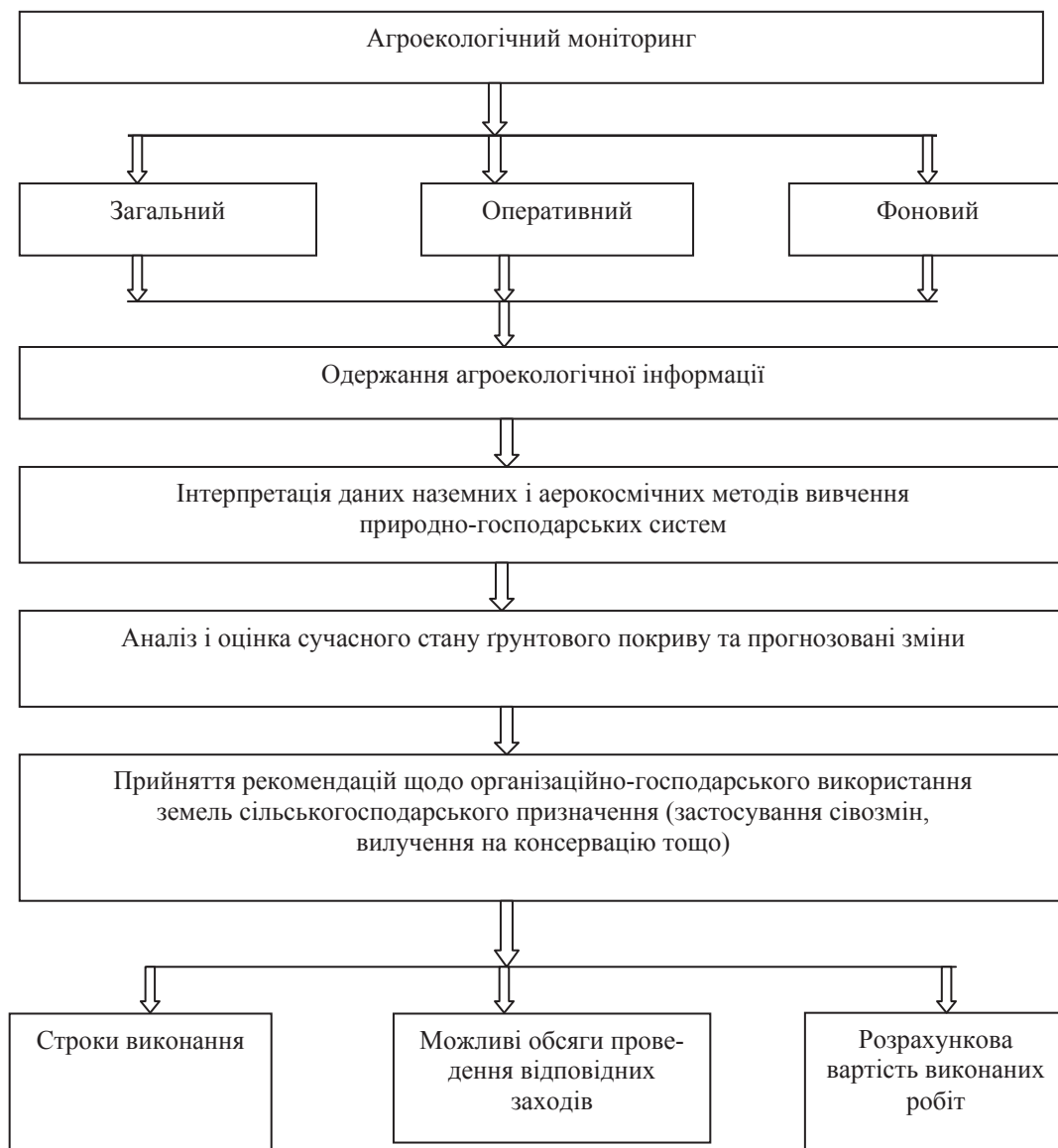
Як показує досвід, у сфері аграрного землекористування доцільно здійснювати не лише загальний (стандартний), але й оперативний (кризовий) та фоновий (науковий) моніторинг земель. Етапи і послідовність здійснення агроекологічного моніторингу представлено на рисунку 1.

За даними останнього туру агрохімічного дослідження у Львівській області було обстежено на показники гумусу й кислотності відповідно 11,2 і 48,3% усіх сільськогосподарських угідь. Згідно з одержаними даними виявлено, що незважаючи на збільшення кожного року площі земель, які не обробляються, в цілому по області спостерігається тенденція до погіршення агроекологічного стану ґрунтів. Зокрема, основний показник родючості ґрунту – гумус в останньому IX турі порівняно з попереднім туром спостереження зменшився з 2,47 до 2,15%. Також у IX турі (2006-2010 рр.) обстеження порівняно з VIII (2001-2005 рр.) істотно збільшилася площа кислих ґрунтів – з 131,7 до 213,2 тис. га. При цьому за цей період площа сильно кислих ґрунтів зросла на 3,1%.

Як показують дані регіонального центру «Облдержродючість», у ґрунтах Львівської області істотно зменшується вміст азоту, фосфору і калію, як наслідок – недотримання технологічних умов вирощування сільськогосподарських культур. У зв'язку з цим слід зазначити, що недостатні обсяги внесення органічних та мінеральних добрив, а також призупинення вапнування кислих ґрунтів зумовлює не лише зниження їхньої родючості, але й погіршення якості сільськогосподарської продукції.

¹ Третьяк А.М. Основи державного регулювання використання і охорони земель / А.М. Третьяк. – Чернівці, 1994. – С.12.

² Методические и организационные основы проведения агроэкологического мониторинга в интенсивном земледелии (на базе географической серии опытов) / под общей ред. И.З. Милащенко, Ш.И. Литвак. – М., 1991. – 354 с.

Рис. 1. Етапи і послідовність здійснення агроекологічного моніторингу

Зведена еколого-агрохімічна оцінка поля (окремої земельної ділянки), яка враховує основні агрофізичні, агрохімічні й додаткові показники, які коригують через поправні коефіцієнти, має велике значення для обґрунтованого регулювання земельних відносин, землеустрою, визначення ефективних сівозмін тощо.

Зокрема, за допомогою відповідних даних визначається доцільність використання земель сільськогосподарського призначення і вирішується питання про їхнє вилучення на тимчасову або постійну консервацію, а також можливий розмір компенсаційних виплат від проведення певних землеохоронних заходів¹.

¹ Федько О.В. Обґрунтування виведення еродованих земель із ріллі на консервацію / О.В. Федько // Вісн. аграр. науки. – 2001. – №1. –

Оскільки використання земельно-ресурсного потенціалу виключно з економічних позицій є невиправданим та потребує комплексного системного підходу, основою стратегії планування раціонального землекористування слугує реалістична оцінка багатобактерного впливу людини на ґрунтовий покрив і, таким чином, на агроландшафти в цілому. Концептуальна схема підвищення результативності агроекологічного моніторингу (АЕМ) наведена на рисунку 2.

С.80-81; Федько О.В. Еколого-економічна ефективність використання еродованих земель: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук / О.В. Федько. – Львів, 2002. – С.9.

² Федько О.В. Еколого-економічна ефективність використання еродованих земель: Автореф. дис. на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. – Львів, 2002. –С.9.

Рис. 2. Концептуальна схема наукового забезпечення підвищення результативності та розвитку агроекологічного моніторингу

У сучасних економічних умовах відродження й сталий розвиток аграрного сектору економіки передусім визначатиметься важелями державного впливу, водночас важлива роль у збереженні та раціональному використанні земельно-ресурсного потенціалу належатиме первинним товаровиробникам. Наявність оперативної і достовірної інформації про стан земельних ресурсів, зокрема сільськогосподарських угідь (їх кількісні та якісні показники), сприятиме підвищенню

еколого-економічної ефективності землекористування в аграрному секторі економіки та створить передумови для зростання юридичної відповідальності землевласників та землекористувачів. З метою підвищення рівня управління земельними ресурсами й, таким чином, формування сталого землекористування необхідно провести суцільне еколого-агрохімічне обстеження земель у балах, передусім на території високотоварних агроформувань.

📖 *Запровадження принципово нових підходів у сфері аграрного землекористування створює передумови для попередження або призупинення розвитку негативних процесів деградації ґрунтового покриву.*

📖 *Введение принципиально новых подходов в сфере аграрного землепользования создает предпосылки для предупреждения или приостановления развития негативных процессов деградации почвенного покрова.*

📖 *The implementation of new approaches towards agrarian land tenure provides the possibility to prevent negative processes of degradation of soil covering.*

*